

MINISTARSTVO PROSVJETE I SPORTA

**STRATEGIJA RAZVOJA I FINANSIRANJA
VISOKOG OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI
2011-2020**

April 2011

UVOD

Reforma visokog obrazovanja i reorganizacija univerziteta u Evropi, započeta potpisivanjem Bolonjske deklaracije 2003. godine, na ustanovama visokog obrazovanja je počela usvajanjem novog Zakona o visokom obrazovanju (2003), a nastavljena usvajanjem statuta univerziteta i fakulteta (2004) i podzakonskih akata za njihovu implementaciju, čime je stvoren normativni institucionalni okvir visokog obrazovanja u Crnoj Gori. Univerzitet Crne Gore je u tom periodu bio jedina ustanova za više i visoko obrazovanje u Crnoj Gori. Trenutno, u Crnoj Gori visoko obrazovanje stiže se na jednom državnom univerzitetu - Univerzitet Crne Gore, dva privatna univerziteta, Univerzitet Mediteran i Univerzitet Donja Gorica i 7 samostalnih privatnih fakulteta. U Crnoj Gori danas ima oko 25 000 studenata, od čega se oko 20000 studenata obrazuje na Univerzitetu Crne Gore, a oko 5000 na privatnim ustanovama visokog obrazovanja. Oko 70% studenata je na studijama iz humanističke grupe nauka, dok je svega 3% na studijama iz oblasti umjetnosti.

Novi Zakon o visokom obrazovanju omogućio je reformu visokog obrazovanja, prvenstveno u cilju povećanja efikasnosti studija i usaglašavanja sistema sa evropskim tendencijama u visokom obrazovanju zasnovanim na principima Bolonjske deklaracije i Lisabonske konvencije. Obaveze koje su proistekle pristupanjem Bolonjskom procesu i Lisabonskoj konvenciji bile su, prevashodno, usmjerene ka ostvarivanju ciljeva koji su od primarne važnosti za promovisanje evropskog sistema visokog obrazovanja, kao što su:

- Usvajanje sistema zasnovanog na tri ciklusa studija, dodiplomskom (undegraduate), postdiplomskom (postgraduate) i doktorskom (doctoral study);
- Uvođenje ECTS (European Credit Transfer System) - Evropskog sistema prenosa kredita, kao mjere obima studija;
- Usvajanje sistema lako razumljivih i uporedivih akademskih zvanja;
- Uvođenje "dopune diplome" (diploma supplement) kao pratećeg dokumenta koji opisuje savladani program;
- Uvođenje "zajedničke diplome" (joint degree) koje izdaju dvije ili više institucija;
- Promociju evropske saradnje u obezbjeđivanju kvaliteta;

- Promociju mobilnosti studenata i nastavnog osoblja;
- Definisanje postupka priznavanja stečenih kvalifikacija i diploma u skladu sa Lisabonskom konvencijom;
- Formiranje agencije za akreditaciju;
- Uvođenje sistema obezbjeđivanja kvaliteta;
- Uključivanje studenata kao partnera u obrazovni proces;
- Uspostavljanje univerziteta kao jedinog pravnog lica (zahtjev Observatornog komiteta za praćenje Magna Carte);
- Uspostavljanje mogućnosti za realizaciju "cjeloživotnog učenja" (LLL).

Obrazovna djelatnost na ustanovama visokog obrazovanja ostvaruje se kroz akademske i primijenjene studijske programe. Studijski programi se organizuju kao osnovni, postdiplomski i doktorski.

Osnovne akademske studije traju najmanje tri, a najviše četiri godine (180 ili 240 ECTS kredita), a osnovne primijenjene studije traju tri godine (180 ECTS kredita).

Studije medicine traju šest (360 ECTS kredita), a stomatologije i farmacije pet godina (300 ECTS kredita).

Postdiplomske specijalističke studije traju jednu godinu (60 ECTS kredita).

Postdiplomske magistarske studije (akademske i primijenjene) traju jednu godinu (60 ECTS kredita) nakon specijalističkih studija, a dvije godine (120 ECTS kredita) nakon osnovnih studija.

Doktorske studije traju tri godine (180 ECTS kredita).

Obim studijskog programa koji se izvodi u jednoj godini iznosi 60 (ECTS) kredita.

Iz analize visokog obrazovanja, odnosno izvještaja o reakreditaciji ustanova i studijskih programa, može se zaključiti, da:

- Kvalitet obrazovanja u Crnoj Gori je veoma različit, kako na nivou ustanova visokog obrazovanja, tako i na nivou različitih studijskih programa na istim ustanovama visokog obrazovanja;
- Brz rast broja ustanova visokog obrazovanja i broja studenata, bez postojanja veze između tog rasta i potreba tržišta rada;
- Sistem finansiranja visokog obrazovanja ne prati promjene u rastu visokog obrazovanja;

- Privatne investicije (kompanije, fondovi i druga pravna i fizička lica) su sastavni dio sistema visokog obrazovanja sa sve većim učešćem u finansiranju visokog obrazovanja;
- Saradnja između ustanova visokog obrazovanja, koja ima za cilj podizanje opšteg nivoa kvaliteta obrazovanja nije na zadovoljavajućem nivou;
- Uvođenje i realizacija Bolonjskog procesa još uvijek nije predmet analize;
- Evidentan je nizak broj stanovnika sa visokim obrazovanjem u odnosu na razvijene zemlje;
- Koncept cjeloživotnog učenja još uvijek nije dovoljno promovisan i razvijen;
- Ne postoji baza podataka o crnogorskoj naučnoj dijaspori i njihovog angažovanja u matičnoj zemlji;
- Sistem visokog obrazovanja nije kompetitivan i atraktivan na međunarodnoj sceni;
- Međunarodna saradnja i akademska mobilnost nije na zadovoljavajućem nivou (nepostojanje nastave na engleskom jeziku, nedovoljni infrastrukturni kapaciteti: smještajni kapaciteti,...);
- Naučnoistraživački rad nije dovoljno zastupljen u visokoobrazovnom procesu.

Crna Gora, odnosno relevantne državne institucije, snose odgovornost za strukturu i kvalitet visokog obrazovanja. U tom smislu nužno je imati strategiju razvoja visokog obrazovanja uvažavajući kako regionalne i evro-atlanske integracione procese, tako i nacionalne interese, odnosno kulturno-istorijske i nacionalne osobenosti. Razvoj visokog obrazovanja mora podržavati i podsticati socio-ekonomski razvoj Crne Gore, njenu kompetitivnost i međunarodnu prepoznatljivost.

Najvažniji resurs jedne države je znanje što je, uzeto u širem značenju u vezi sa kvalitetom obrazovanja. Odgovornost ustanova visokog obrazovanja je da obezbijede uslove za temeljno izučavanje odgovarajućih specijalizovanih oblasti, istovremeno nudeći programe opšteg obrazovanja, koji mogu služiti kao osnova za cjeloživotno učenje. Institucionalna različitost i ponuda brojnih i raznovrsnih studijskih programa je posljedica povećanih zahtjeva za specijalizacijama i važnosti specijalizovanih znanja. U tom smislu nove i reformisane ustanove visokog obrazovanja najbolje će služiti javnom interesu ako se fokusiraju na unaprijed definisanu grupu ciljeva, čija realizacija doprinosi efikasnom razvoju društva. Protok

informacija, kreiranje i primjena novih tehnologija kroz razmjenu znanja i stručnjaka je od ključne važnosti za održivi razvoj društva.

Brz razvoj malih i prirodnim resursima siromašnih zemalja objašnjava se razvojnom politikom, koja je obrazovanje i nauku promovisala u nacionalne prioritete.

U vezi sa izradom ovog dokumenta imali smo dilemu da li pristupiti sveobuhvatnoj analizi, teorijskim razmatranjima i sve rješavati odmah ili problemu prići praktično, akciono i evolutivno.

Smatrali smo da se treba opredijeliti za drugi pristup, imajući u vidu činjenicu da već postoji analiza ove oblasti Crnogorske akademije nauka i umjetnosti u projektu: „Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti“, potprojekat „Obrazovanje“.

Polazeći od nalaza navedene studije cijenimo tri važna elementa od praktičnog značaja, koja formiraju kontekst za razmišljanje i za izradu Strategije:

- Crna Gora je mala otvorena zemlja i njen sistem visokog obrazovanja je sve više u konkurenciji sa okruženjem;
- Ulazak u Evropsku uniju – u svakom trenutku cijeniti činjenicu da „živimo u državi“ koja ima oko 500 miliona stanovnika, tržište veličine 12.000 milijardi eura BDP i u kojoj dominiraju engleski, njemački i francuski jezik;
- Globalizacija – globalna konkurencija na tržištu znanja, mogućnost sve veće imigracije stranih studenata u Crnu Goru.

MISIJA

Razvijanje efektivnog kvalitetnog sistema visokog obrazovanja i istraživanja koji će pospješiti društveni i ekonomski razvoj crnogorskog društva, kao društva sa ravnopravnim mogućnostima za sve, u skladu sa principima slobode i demokratije.

Principi na kojima se zasniva reforma i razvoj visokog obrazovanja:

- Socijalni i ekonomski razvoj savremenog društva je uslovljen sposobnostima za inovacije;
- Jedna od pretpostavki društva zasnovanog na znanju je sistem visokog obrazovanja koji se odlikuje efikasnošću i inovativnošću;
- Kvalitet visokog obrazovanja je ključna premisa opstanka i razvoja ustanova visokog obrazovanja u eri regionalne i globalne konkurencije;

- Ustanove visokog obrazovanja treba da budu orijentisane na studenta, njegova očekivanja, potrebe, preferencije i izgradnju ličnosti;
- Visoko obrazovanje je sistem svih ustanova visokog obrazovanja koje imaju licencu za rad.

CILJEVI

Ostvarivanje navedene misije postići će se ispunjavanjem ciljeva. Za sve sljedeće ciljeve utvrđene su posebne mjere i aktivnosti za njihovu realizaciju.

- Obezbeđenje i unapređenje kvaliteta visokog obrazovanja;
- Povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada i podizanje preduzetničko-inovativnog karaktera obrazovanja;
- Učešće populacije sa visokim obrazovanjem starosti od 30-34 godine treba da bude najmanje 40% u 2020. godini;
- Uspostavljanje modela cjeloživotnog učenja utemeljenog na dobroj međunarodnoj praksi;
- Istraživački orijentisano visoko obrazovanje;
- Internacionalizacija visokog obrazovanja;

Cilj 1: Obezbeđenje i unapređenje kvaliteta visokog obrazovanja

Mjera 1: Analiza rezultata primjene principa Bolonjske deklaracije

Ova mjera će se realizovati kroz ocjenjivanje:

- Rada Savjeta za visoko obrazovanje;
- Adekvatnog kreditnog vrednovanja svakog predmeta i kreditnog vrednovanja vannastavnih aktivnosti;
- Efikasnosti studija (vrijeme trajanja studiranja i znanje, vještine i kompetencije prepoznate i primjenjive na tržištu rada);
- Upisne politike i upisnih kvota;
- Usklađenosti profila studijskih programa sa stvarnim potrebama tržišta rada;
- Kvaliteta nastave i mentorskog rada;
- Unapređivanje mobilnosti studenata, istraživača i nastavnog osoblja;
- Implementacije Lisabonske konvencije u oblasti priznavanja prethodno stečenog znanja (prior learning), diploma i kvalifikacija;

- Implementacije Bolonjske deklaracije sa aspekta stvaranja povoljnije naučno-istraživačke klime na ustanovama visokog obrazovanja;
- Implementacije organizovanja zajedničkih studijskih programa, koji vode izdavanju zajedničkih ili duplih diploma;
- Koncepta cjeloživotnog učenja.

Mjera 2: Razvoj studijskih programa

Ova mjera će se realizovati kroz sljedeće aktivnosti:

- Razvoj kvalifikacija usklađenih sa okvirom kvalifikacija i potrebama tržišta rada;
- Pospješivanjem preduzetničko-inovativne komponente obrazovanja na svim ustanovama visokog obrazovanja;
- Uključivanjem analize slučaja,
- Učenje kroz rješavanje problema iz prakse na svim studijskim predmetima;
- Unapređivanjem informatičke podrške na svim studijskim predmetima i informatičkim obrazovanjem studenata svih ustanova visokog obrazovanja;
- Obezbeđivanjem studijske prakse iz fundamentalnih predmeta određenog studijskog programa;
- Omogućavanjem saradnje između ustanova visokog obrazovanja;
- Razvoj profesionalne etike.

Mjera 3: Unapređenje nastave

Ova mjera će se realizovati kroz sljedeće aktivnosti:

- Prije izbora u zvanje docenta, kandidat je obavezan da provede minimum dvije godine u nastavnom procesu kao saradnik u nastavi, ukoliko ranije nije obavljao tu vrstu posla;
- Svaka ustanova visokog obrazovanja u procesu nastave treba da, na najmanje 40% studijskih predmeta, uvede obavezne prezentacije i diskusije o naučnoistraživačkom projektu iz te oblasti;
- Dobijanje diplome Bečelor podrazumijeva znanje engleskog jezika na nivou C1 i drugog stranog jezika na nivou B1. Certifikat o znanju jezika (izdat od strane instituta ili akreditovane škole stranih jezika) je dio dopune diplome (od 2015. godine);

- Propisati stroge uslove za pisanje udžbenika, posebno za obavezne predmete tog studijskog programa. Uvesti standard da se univerzitetski udžbenici pišu sa jasno naznačenim ishodima učenja (poslije svakog poglavlja se navodi šta student treba da zna nakon tog poglavlja kao minimum standarda za uspješno polaganje ispita);

Preporučuje se korišćenje najboljih svjetskih udžbenika.

Mjera 4: Izmjena propisa (zakona i podzakonskih akata) kojim se uređuje oblast visokog obrazovanja, a naročito u dijelu koji se odnosi na: prava i obaveze studenata, upisnu politiku, pravila studija, studentski standard, organizacije studenata i dr.

Mjera 5: Redovna kontrola kvaliteta visokog obrazovanja, kako na institucionalnom, tako i na programskom nivou

Ova mjera će se realizovati kroz sljedeće aktivnosti:

- Unapređenjem kontrole kvaliteta visokog obrazovanja uz striktnu primjenu legislative;
- Peridične kontrole rada ustanova visokog obrazovanja, u skladu sa zakonom;
- Unapređenjem kriterijuma za izbor u akademska, odnosno naučna zvanja u skladu sa najboljom praksom zemalja Evropske unije;
- Povezivanjem izbora u akademska zvanja sa internacionalnim rezultatima;
- Zakonskim uređenjem osnivanja i rada Zajednice univerziteta Crne Gore;
- Kreiranjem jasnih kriterijuma za akreditovanje i licenciranje obrazovanja na daljinu;

Mjera 6: Unapređenje rada i samostalnosti Savjeta za visoko obrazovanje, koji je odgovoran za obezbjeđenje i unapređenje kvaliteta u visokom obrazovanju.

Posebno treba posvetiti pažnju transparentnosti rada Savjeta za visoko obrazovanje, preko publikovanja izvještaja o akreditaciji i reakreditaciji ustanova, odnosno studijskih programa. Savjet mora biti nezavisan od države i ustanova visokog obrazovanja, uz uključivanje spoljašnjih eksperata u postupku eksterne evaluacije. Važno je i uključivanje Savjeta u međunarodne asocijacije i institucije.

Cilj 2: Povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada i podizanje preduzetničko-inovativnog karaktera obrazovanja

Mjera 1: Uslove i profil studija usaglasiti sa potrebama tržišta rada i pravcima razvoja Crne Gore

Ova mjera će se realizovati kroz sljedeće aktivnosti:

- U pravilnim vremenskim razmacima (npr. svake treće godine) reprezentativno udruženje poslodavaca, Privredna komora, Zavod za zapošljavanje i Zajednica univerziteta u saradnji sa Savjetom za kvalifikacije radi analizu potreba tržišta rada za visokoobrazovnim kadrovima u sljedećih 5 godina.
- Poslodavci treba svake godine da preciziraju svoje potrebe za kadrovima u narednih 5 godina, nezavisno od institucija iz prethodnog stava.

Mjera 2: Podsticanje preduzetničko-inovativnog karaktera studija

Ova mjera će se realizovati kroz sljedeće aktivnosti:

- Uvođenjem predmeta *Preduzetništvo* na određene studijske programe, u okviru kojih se studenti osposobljavaju za prezentaciju sopstvenih ideja u formi biznis plana;
- Uključivanjem ljudi sa uspješnom biznis praksom u razne oblike preduzetničkog obrazovanja;
- Analizom u nastavi već realizovanih ideja;
- Povezivanjem studentskih inkubator centara sa već postojećim inkubatorima u lokalnoj zajednici, kao i njihovo zajedničko osnivanje i osnaživanje;
- Povezivanjem preduzetničkih inkubatora sa kompanijama i njihovo razvijanje u istraživačkim centrima;
- Finansiranjem inkubatora i inovativnih centara od strane kompanija;
- Povezivanjem sa preduzetničkim inkubatorima inostranih univerziteta;
- Korišćenjem inostranih finansijskih izvora za podsticanje preduzetništva među studentima;
- Uključivanjem u međunarodne preduzetničke mreže i asocijacije;
- Stvaranjem univerzitetskih inkubatora – kao pomoć studentima da lakše realizuju svoju ideju. Država pomaže ovu aktivnost, posebno lokalna zajednica.

Cilj 3: Učešće populacije sa visokim obrazovanjem starosti od 30 do 34 godine treba da bude najmanje 40% u 2020. godini

Mjera 1: Smanjiti procenat napuštanja studija na 10% u 2020. godini (sada je preko 60%)

Ova mjera će se sprovesti kroz sljedeće aktivnosti:

- Afirmisanjem programa profesionalne orijentacije za svršene učenike srednjih škola;
- Omogućavanjem svršenim učenicima da konkurišu na više studijskih programa (maximum 3), rangirajući studijske programe u skladu sa afinitetom;
- Vrednovanjem externe mature;
- Individualnim pristupom studentu (mentorski rad);
- Organizovanjem dodatne nastave i
- Praćenjem socijalnog statusa studenta.

Mjera 2: Povećati broj diplomiranih studenata na studijama prirodno-matematičkih i tehničkih nauka za 10% godišnje

Ova mjera će se realizovati kroz sljedeće aktivnosti:

- Popularizovanjem prirodno-matematičkih i tehničkih nauka;
- Radom sa djecom u osnovnoj i srednjoj školi kroz demonstracije i praktični rad;
- Stipendiranjem i obezbjeđivanjem atraktivnih radnih mjesta diplomiranim studentima.

Cilj 4: Uspostavljanje modela cjeloživotnog učenja utemeljenog na dobroj međunarodnoj praksi

Mjera 1: Kreirati strategiju cjeloživotnog učenja

Mjera 2: Univerziteti, uz podršku države (Ministarstvo prosvjete i sporta, Savjet za visoko obrazovanje, Zavod za zapošljavanje i Savjet za kvalifikacije) osnivaju centre za cjeloživotno učenje u visokom obrazovanju;

Preporučuje se bankama koje daju kredite na bazi državnih fondova i depozita (više od 25%) da daju kredite za cjeloživotno učenje pojedincima i kompanijama pod povlašćenim uslovima.

Cilj 5: Istraživački orjentisano visoko obrazovanje

Mjera 1: Intenziviranje istraživačke komponente u procesu učenja - „učenje kroz istraživanje“ na svakoj ustanovi visokog obrazovanja.

Ova mjera će se realizovati kroz sljedeće aktivnosti:

- Poboljšanjem infrastrukture za bavljenje istraživačkim radom;
- Inoviranjem studijskih programa tako da budu u dovoljnoj mjeri orijentisani praktično i istraživački;
- Orijetisanjem nastavnog kadra ka istraživanju i
- Intenziviranjem odnosa sa istraživačkim centrima izvan univerziteta, kao i istraživačkim centrima u pojedinim kompanijama.

Mjera 2: Internacionalizacija istraživanja

Ova mjera će se realizovati kroz sljedeće aktivnosti:

- Intenziviranjem korišćenja EU strukturnih fondova za razvoj doktorskih studija;
- Intenziviranjem uključivanja u evropske i regionalne naučno-istraživačke programe;
- Intenziviranjem korišćenja programa za naučno usavršavanje u inostranstvu;

Mjera 3: Identifikovati crnogorsku naučnu dijasporu i pospješiti njihovo angažovanje u matičnoj zemlji

Ova mjera će se realizovati kroz sljedeće aktivnosti:

- Inoviranjem postojeće baze podataka o naučnoj dijaspori. Inovirana baza podataka sadržaće informacije o broju crnogorskih državljana, koji imaju naučno zvanje magistar ili doktor nauka ili su univerzitetski profesori, a svoje karijere grade na inostranim ustanovama visokog obrazovanja, istraživačkim centrima ili kompanijama;
- Uključivanjem naučne dijaspore u nastavne i naučnoistraživačke programe u Crnoj Gori;

- Stvaranjem uslova za studiranje mlade iseljeničke populacije na crnogorskim ustanovama visokog obrazovanja;
- Stimulisanjem formiranja fondacija i legata za stipendiranje crnogorskih studenata od strane naših iseljenika;
- Definisanjem načina i modaliteta efektivnog prenosa znanja i iskustava po pitanju otvaranja malih i srednjih biznisa iz sfere najnovijih tehnologija animiranjem naših eksperata i preduzetnika angažovanih u inostranstvu.

Mjera 4: Uključivanje mladih u proces istraživanja

Ova mjera će se realizovati kroz sljedeće aktivnosti:

- Povećanjem interesa mladih, posebno talentovanih studenata osnovnih studija, za istraživanje i ovu aktivnost treba finansirati iz posebnih fondova koji bi imali donatorski karakter;
- Finansijskom podrškom rada studentskih organizacija koje se bave istraživanjima i međunarodnom razmjenom u ovoj oblasti (oslobađanje od poreza);
- Uspostavljanjem programa medijske promocije istraživanja među mladima, kao i pomaganjem objavljivanja popularne literature iz ove oblasti (oslobađanje od poreza).

Cilj 6: . Internacionalizacija visokog obrazovanja

Mjera 1: Unaprijediti infrastrukturne kapacitete

Ova mjera će se realizovati kroz sljedeće aktivnosti:

- Izgradnjom novih i renoviranjem postojećih studentskih domova sa svim pratećim sadržajima (sportski tereni, prostor za kulturno-umjetničke aktivnosti);
- Opremanjem laboratorija savremenom opremom;
- Opremanjem audio-vizuelnih sala;
- Povećanjem broja kompjuterskih jedinica na ustanovama visokog obrazovanja).

Mjera 2: Organizovati nastavu ili dio nastave na engleskom jeziku

Ova mjera će se realizovati kroz sljedeće aktivnosti:

- Finansiranjem izdavanja časopisa i knjiga na engleskom jeziku;

- Organizovanjem kurseva za učenje engleskog jezika za nastavno osoblje i studente;
- Bogaćenjem bibliotečkog fonda;
- Najmanje 2/3 udžbenika koji se koriste u nastavi treba da budu sa renomiranih univerziteta u svijetu.

Mjera 3: Obezbijediti studentske beneficije

Ova mjera će se realizovati kroz sljedeću aktivnost:

Obezbjedivanjem popusta za korišćenje gradskog i međugradskog prevoza, bioskopa, pozorišta, sportskih dešavanja i drugih servisa.

Finansiranje visokog obrazovanja u Crnoj Gori

Pitanje finansiranja visokog obrazovanja jedno je od najčešće razmatranih pitanja politike visokog obrazovanja. O zahtjevima za diverzifikacijom izvora finansiranja javnog visokog obrazovanja često je diskutovano u posljednjih nekoliko decenija. Rasprave se uglavnom vode o mehanizmima finansiranja koji bi počivali na izlaznim parametrima. Ograničeni javni fondovi, s jedne strane, i ekspanzija visokog obrazovanja, s druge strane, donijeli su smanjenje izdvajanja sredstava iz budžeta za visoko obrazovanje. Diverzifikacija izvora finansiranja i smanjenje javnog učešća u finansiranju visokog obrazovanja često je inicirala diskusiju o tome šta čini određenu javnu visokoobrazovnu instituciju „javnom“ - finansiranje, upravljačka struktura, proklamovana misija ili nešto drugo.

Porastom privatnih izvora finansiranja visokog obrazovanja mijenjaju se modeli i izvori finansiranja visokog obrazovanja. Osnovni izvori finansiranja su sredstva koja se dobiju iz budžeta, na nivou države ili lokalne zajednice, i od naknada za školarine.

Pored budžeta i školarina, postoje i alternativni ili eksterni finansijski izvori i privatna sredstva koja ne plaćaju pojedinci u formi školarine ili administrativnih taksi. Ova vrsta prihoda nije česta i ne predstavlja značajan dio budžeta visokoobrazovnih instituciju širom regiona. Fakulteti ili departmani uključuju se u istraživačke projekte ili organizuju posebne obuke za privredu i savjetovanja iz oblasti ekonomije i biznisa, obavljaju konsultantske usluge i stižu naknade od različitih edukativnih programa usmjerenih na netradicionalnu studentsku populaciju, iznajmljuju prostor i opremu itd, u cilju sticanja dodatnih sredstava.

Komparativne ekonomske studije uglavnom se bave procentom BDP-a koji se daje na obrazovanje. Međunarodna preporuka je da se za obrazovanje izdvaja oko 6% BDP-a. Zemlje regiona u prosjeku troše 4% BDP-a na obrazovanje (sa izuzetkom Slovenije koja daje 6%), (OECD, 2007). Osnovno i srednje obrazovanje se, uglavnom, finansira iz budžeta.

Zemlje u regionu troše manje sredstava na visoko obrazovanje, od 1,26% BDP-a u Sloveniji do 0,72% u Hrvatskoj, dok se u Crnoj Gori za visoko obrazovanje izdvaja 1,10% BDP.

Nezavisno od modela koji se implementira, ostaje činjenica da nijedna visokoobrazovna institucija ne dobija dovoljno sredstava. Suma koja se alokira u budžetu ne može pokriti potrebe institucija, ako se od njih očekuje da obezbeđuju adekvatno obrazovanje i istraživanje.

Prenošenje dijela troškova studija na studente može se uočiti kao trend u svim visokoobrazovnim sistemima regiona, a osnovni uzrok toga je ograničenost državnih budžeta, te nemogućnost da se izbore sa rastućim upisom na visokoškolske ustanove.

Školarine su postale značajan izvor prihoda širom regiona. U Crnoj Gori 60% studenata upisanih na Univerzitetu Crne Gore plaća školarinu, a budžetska mjesta se određuju odlukom Upravnog odbora uz saglasnost Vlade Crne Gore, dok na privatnim ustanovama visokog obrazovanja studenti sami snose troškove školovanja.

Budžetska mjesta u Hrvatskoj i Srbiji raspodjeljuju se na osnovu ocjena i rezultata sa prijemnog ispita. U Srbiji ukupan broj studenata koji plaćaju svoje obrazovanje na javnim ustanovama varira od 20% do 80% od ukupnog broja studenata. Izuzetak je Slovenija, u kojoj je Zakonom o visokom obrazovanju zabranjeno naplaćivanje školarina studentima u prvom i drugom ciklusu studija.

U državnim ustanovama visokog obrazovanja školarine ne pokrivaju sve troškove studija i obuhvataju samo osnovne aktivnosti (nastavu i ispite). U nekim slučajevima plaćena školarina na privatnim univerzitetima studentima obezbjeđuje udžbenike, ali su one više od školarina na državnim ustanovama. U Crnoj Gori, školarina u privatnim ustanovama varira od 1.350 eura do 2.500 eura, dok je na većini fakulteta Univerziteta Crne Gore školarina 500 eura, a na manjem broju fakulteta je 1.000 eura (arhitektura, fakulteti umjetnosti i programi koji se organizuju isključivo kao samofinansirajući).

Kada se razmatra i razvija finansijska politika za visoko obrazovanje od ključne je važnosti da se i studentska perspektiva uzme u obzir. Zemlje u regionu nikada nisu imale sistem kredita i stipendija koji bi pokrio cjelokupnu studentsku populaciju, kao

što je uglavnom slučaj u Zapadnoj Evropi. U Crnoj Gori 11,66% studenata su korisnici studentskog kredita. Slovenija ima najširi sistem stipendija u kojem svaki peti student ili 20% studentske populacije prima direktnu podršku od države u obliku zajma ili stipendije. U Hrvatskoj je u 2005. godini oko 3% studenata primilo direktnu pomoć države. Svaka zemlja ima kriterijume prema kojima se dodjeljuju stipendije ili krediti. Kriterijumi za dodjelu stipendija ili kredita se baziraju na socio-ekonomskom položaju ili postignutom uspjehu u prethodnom školovanju. Osim toga poznata je praksa da ovo pravo ostvaruju samo budžetski studenti.

Do ove godine u Crnoj Gori, samo budžetski studenti su imali pravo da se prijave za stipendije i kredite. Od ove godine prava iz studentskog standarda mogu ostvariti svi studenti koji ispunjavaju propisane uslove. Stipendije se dodeljuju „talentovanim studentima“ koji su definisani kao studenti sa odličnim ocjenama i posebnim afinitetom ka naučnom ili umjetničkom radu, i koji su osvajali nagrade na državnim ili međunarodnim takmičenjima.

Finansiranje studijskih programa od javnog interesa

Ustanova visokog obrazovanja koja realizuje program od javnog interesa treba da se finansira paušalno u formi mjesečnog granta („lump-sum“ budžet). Prednost ovakvog načina finansiranja je u tome što se ustanova stimuliše da na racionalan i efikasan način koristi dodijeljena sredstva, a ostvarene uštede ne utiču na smanjenje budžeta.

Ukupni budžet ustanove visokog obrazovanja čine tekući budžet i kapitalni budžet. Tekući budžet čine sredstva koja se ostvare iz budžeta i sredstva koja se ostvaraju po osnovu školarina. Ustanova visokog obrazovanja, po pravilu, za kapitalni budžet planira najmanje 10% finansijskih sredstava od ukupnog budžeta.

Nadzor nad finansijskim poslovanjem ustanove obavlja ministarstvo nadležno za finansijski sistem u skladu sa posebnim propisom.

U ostvarivanju kvaliteta rada i ispunjavanju programskih obaveza, neophodno je uspostaviti indikatore na osnovu kojih se mjeri efikasnost ustanova. Na taj način će se ustanova visokog obrazovanja, u skladu sa Normativima i standardima za finansiranje visokog obrazovanja sankcionisati ili nagraditi, u zavisnosti od indikatora kvaliteta i efikasnosti.

Vlada utvrđuje minimalnu cijenu koštanja jednog studenta za tekuću godinu za studente društvenih i humanističkih studija I, II i III ciklusa, a koji se ne finansiraju iz

budžeta, uz prethodno mišljenje Savjeta za visoko obrazovanje. Ovo ne isključuje slobodu ustanova da sprovodi politiku nagrađivanja svojih najboljih studenata oslobođanjem od školarine, niti pravo da uvodi varijabilne školarine u skladu sa uspjehom postignutim tokom studija.

Sadašnji model finansiranja Univerziteta Crne Gore se zasniva samo na podacima o troškovima, koji se odnose na stalno zaposlene nastavnike, administrativne radnike i materijalne troškove. Formula za finansiranje Univerziteta utvrđuje se u skladu sa Zakonom o visokom obrazovanju.

Cijenu studiranja po studentu i godini studija treba utvrditi u zavisnosti od tipa studijskog programa. Kao princip treba uvesti da paritetni odnos cijene koštanja studija po jednom studentu bude 1:2:4 za tri sljedeće oblasti studija:

1. Društvene i humanističke nauke;
2. Prirodne i tehničke nauke;
3. Umjetnost, odnosno umjetnost sa individualnom nastavom.

Paritetni odnos cijene studija medicine, po jednom studentu, treba posebno utvrditi, a polazeći od situacije na državnom univerzitetu, predlažemo da paritet bude 1,5. U realizaciji ove ideje treba početi od realne cijene koštanja jednog studenta na studijama društvenih i humanističkih nauka na državnom univerzitetu.

Cijenu treba shvatiti kao standard nastave koji se obezbjeđuje studentu i koji propisuje zakon, a odnosi se na uslove studiranja, kadar, međunarodne mreže i mobilnost studenata.

Finansiranje visokog obrazovanja podrazumijeva dijalog između Vlade i ustanove visokog obrazovanja, nakon čega se zaključuje ugovor o finansiranju u skladu sa propisima.

Ukoliko se obezbijedi da se sredstva raspodjeljuju na osnovu formule za finansiranje i ugovora, postići će se i transparentnost raspodjele sredstava. Odobrena budžetska sredstva su opravdana ukoliko su ispunjeni ciljevi predviđeni zaključenim ugovorom.

Kako se od ustanove očekuje da ispuni svoje obaveze iz ugovora, na osnovu mjerljivih indikatora, koji se mogu ostvariti samo ako se nastavni proces adekvatno finansira, neophodno je uspostaviti balans i obezbijediti stabilnost finansiranja. Stabilnost se može postići ukoliko se ugovor o finansiranju potpisuje za osnovne i specijalističke studije. Formula za finansiranje studijskih programa od javnog interesa na ustanovama treba da obezbijedi da iznos sredstava iz budžeta kojim se finansiraju

ovi programi, po pravilu, ne zavisi od sopstvenih prihoda koje ostvari ustanova, odnosno da se ne povećava ili smanjuje u zavisnosti od sopstvenih prihoda ustanova.

U skladu sa principom finansijske autonomije univerziteta cjelokupan iznos sredstava za sve studijske programe od javnog interesa treba prenositi zbirno ustanovi koja ih organizuje omogućavajući im na taj način da samostalno koriguju razlike koje neminovno postoje između različitih studijskih programa unutar istih oblasti nauka.

Osim finansiranja nastavnog procesa na studijskim programima od javnog interesa, država treba da obezbijedi više novih izvora finansiranja visokog obrazovanja, a koji treba da budu na raspolaganju svim istraživačima i svim studentima u Crnoj Gori, i to na konkurentskoj osnovi. Tu se prije svega misli na fondove koji se mogu osnovati u Crnoj Gori, kao i stvaranje preduslova koji će omogućiti svim našim studentima i istraživačima pristup međunarodnim fondovima.

U cilju stimulisanja najboljih profesora-istraživača treba jasnije definisati odnos između nastavnog i naučnog, odnosno umjetničkog rada u okviru punog radnog vremena na ustanovama visokog obrazovanja.

Operativni principi:

- Do 2015. godine, počev od 2012. godine ukupna izdvajanja za visoko obrazovanje treba da budu orijentaciono oko 50% iz Budžeta, a 50% iz privatnih izvora. Nakon 2015. godine treba zadržati tendenciju rasta ukupnog izdvajanja za visoko obrazovanje (budžet + privatni izvori) do 2,5% BDP, koje bi se postiglo do 2020. godine, s tim da se postepeno smanjuju izdvajanja iz Budžeta.
- Ulaganje (investicije) u prostor, opremu, nove zgrade i sl. su obaveza vlasnika ustanova visokog obrazovanja.

Mjera 1: Donijeti Uredbu o normativima i standardima za finansiranje visokog obrazovanja

Mjera 2: Usvojiti metodologiju o utvrđivanju objektivne cijene koštanja studenta na određenim studijskim programima

Na osnovu Uredbe o normativima i standardima za finansiranje visokog obrazovanja, koju će donijeti Vlada, a na prijedlog Ministarstva prosvjete i sporta, propisaće se metodologija o utvrđivanju objektivne cijene koštanja studenta na

određenim studijskim programima. Metodologijom će se propisati formula za utvrđivanje cijene koštanja studenta.

Prilikom utvrđivanja programa od javnog interesa treba cijeliti prioritete grane razvoja Crne Gore i potrebe za kadrovima u tim oblastima, kao i u drugim oblastima koje su aktima Vlade utvrđene kao strateške.

Mjera 3: Uvođenje javno-privatnog partnerstva u obrazovanje

Donošenjem zakona o javno-privatnom partnerstvu i drugih propisa stvorice se uslovi za organizovanje, odnosno osnivanje ustanova visokog obrazovanja, ustanova studentskog standarda, studentskih sportskih klubova i pružanja drugih usluga po modelu javno-privatnog partnerstva.

Dokumenta korišćena u izradi Strategije:

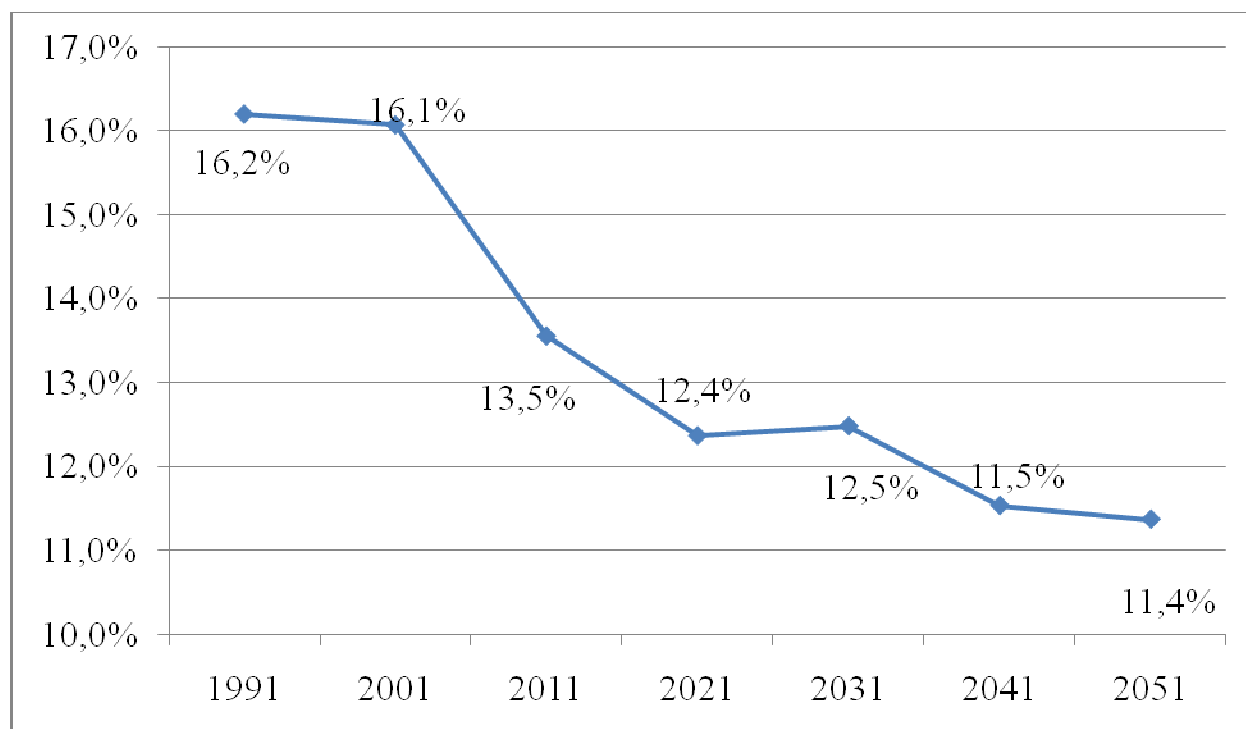
¹ Studija CANU „Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti“, potprojekat „Ekonomski razvoj“ i potprojekat „Obrazovanje“, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2010. O njihovoj detaljnijoj elaboraciji vidjeti ovu studiju. Dostupno na www.canu.org.me

²“Finansiranje visokog obrazovanja u Jugoistočnoj Evropi: Albanija, Crna Gora, Hrvatska, Slovenija, Srbija“; Centar za obrazovne politike; Beograd, 2009.

PRILOG:

BROJ I PROCENTUALNO UČEŠĆE POPULACIJE 15-24 GODINE U UKUPNOM STANOVNIŠTVU CRNE GORE

Godina	1991.	2001.	2011.	2021.	2031.	2041.	2051.
15-25	95.774	99.012	86.16	79.596	79.58	71.682	67.825
Ukupno	591.369	616.296	635.872	643.844	637.761	621.676	596.693
% učešće	16,2%	16,1%	13,5%	12,4%	12,5%	11,5%	11,4%

BDP CRNE GORE –
PROCENTUALNA STRUKTURA PO DJELATNOSTIMA (2009)

Poljoprivreda, lov, šumarstvo i ribarstvo	8,00%
Vađenje rude i kamena	0,50%
Prerađivačka industrija	4,20%
Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, gasom i vodom	4,80%
Građevinarstvo	5,30%
Trgovina	10,80%
Hoteli i restorani	4,40%
Saobraćaj, skladištenje i veze	11,10%
Finansijsko posredovanje	4,20%
Poslovi sa nekretninama	9,30%
Državna uprava	9,40%
Obrazovanje	4,00%
Zdravstveni i socijalni rad	3,70%
Ostale komunalne, društvene i lične uslužne aktivnosti	2,20%

KLJUČNI ELEMENTI STRATEGIJE

„EVROPA 2020“

Evropa se suočava sa procesom transformacije. Kriza je zbrisala godine ekonomskog i socijalnog progresa i na vidjelo su izašle sve strukturne slabosti ekonomija zemalja članica Evropske unije. U međuvremenu, brzina promjena u svijetu i sve veći dugoročni izazovi – globalizacija, permanentan pritisak koji izaziva prijetnja nedostatka resursa, produženje očekivanog životnog vijeka i starenje stanovništva pokazali su neophodnost aktivnog pristupa - Evropska unije mora da uzme budućnost u svoje ruke.

Pri tom se pošlo od stanovišta da Evropa može da uspije samo ukoliko djeluje jedinstveno, kao kolektiv, kao unija. Došlo se do zaključka da je Evropi potrebna strategija koja će joj pomoći da izađe iz krize mnogo jača i da se transformiše u „pametnu“, održivu i inkluzivnu ekonomiju, visokoproduktivnu, sa visokom zaposlenošću i razvijenom socijalnom kohezijom. U tom cilju je nastala strategija „Evropa 2020“ koja definiše viziju Evropske socijalno-tržišne ekonomije za 21. vijek.

Tri međusobno prožimajuća prioriteta strategije „Evropa 2020“ su:

- „Pametni rast“ – razvoj ekonomije zasnovane na znanju i inovacijama;
- Održivi rast – promovisanje ekonomije koja će efikasno koristiti resurse („resursno efikasna ekonomija“) i biti visoko kompetitivna;
- Inkluzivni rast – snaženje ekonomije sa visokom stopom zaposlenosti koja obezbjeđuje socijalnu i teritorijalnu koheziju.

Evropska unija mora da definiše gdje želi biti do 2020. godine, i shodno tome Evropska komisija je postavila sljedeće ciljeve strategije „Evropa 2020“:

- Zaposlenost stanovništva starosne dobi 20-64 godine na nivou od 75%;
- Investicije u istraživanje i razvoj u EU od 3% GDP;
- Smanjenje emisije ugljendioksida za 20% do 2020. i povećanje udjela obnovljive energije za 20% (uključujući i povećanje redukcije emisija štetnih gasova za 30%);
- Udio stanovništva koji rano napušta školski sistem (nakon osnovnog obrazovanja) niži od 10% i makar 40% mlade generacije da ima fakultetsko obrazovanje;
- Povećanje procenta stanovništva sa fakultetskom diplomom;

- Smanjenje broja stanovnika ispod linije siromaštva za najmanje 20 miliona u odnosu na broj siromašnih danas.

Ovi su ciljevi međusobno povezani i od kritičnog su značaja za sveobuhvatni napredak Evropske unije. Da bi osigurala da svaka zemlja prilagodi strategiju svojim okolnostima i situaciji, Komisija je predložila da se ciljevi strategije „Evropa 2020“ budu prevedeni u nacionalne ciljeve i trajektorije, čime bi se izbjegle greške Lisabonskog sporazuma kome se kao nedostatak pripisuje da nije dovoljno fleksibilan u pogledu prilagođavanja lokalnim, odnosno nacionalnim potrebama.

Ciljevi treba da odražavaju tri prioriteta – „pametni“, održivi i inkluzivni rast, ali ne treba da budu rigidni i isključivi jer je širok dijapazon akcija na nacionalnom, EU i širem međunarodnom nivou koje treba preduzeti da bi se obezbijedila podrška njihovom ostvarenju.

Komisija je postavila sedam ključnih inicijativa koje treba da budu katalizator progresa u okviru svakog prioriteta:

- "Inovativna Unija" – s ciljem da se poboljšaju uslovi i pristup finansiranju istraživanja i inovacija; da se obezbijedi lakša implementacija inovativnih ideja i njihova realizacija i opredmećenje u vidu novih proizvoda i usluga koji će stvoriti nova radna mjesta i generisati rast;
- "Mobilnost mladih" – s ciljem da se unaprijede performanse obrazovnih sistema i olakša pristup mladim tržištu rada;
- "Digitalna agenda za Evropu" – s ciljem da se ubrza dostupnost brzog interneta i uživa u benefitima jedinstvenog digitalnog tržišta za domaćinstva i kompanije;
- "Evropa efikasnog korišćenja resursa" – s ciljem da se doprinese ubrzanju ekonomskog rasta uz efikasno korišćenje oskudnih resursa, potpomogne preokret ka smanjenju emisije ugljen-dioksida, poveća učešća obnovljivih izvora energije, modernizuje transportni sektor i promoviše energetska efikasnost;
- "Industrijska politika za eru globalizacije" – s ciljem da se poboljša biznis okruženje, naročito za otvaranje i razvoj malih i srednjih preduzeća i da podrška razvoju jake i održive industrijske baze koja će biti globalno konkurentna;
- "Agenda za nove vještine i radna mjesta" – s ciljem da se modernizuje tržište rada i osnaži humani kapital kroz razvoj vještina zaposlenih tokom cijelog radnog i životnog vijeka i poveća uključivanje zaposlenih u ovakve programe, bolje usaglase tražnja i ponuda radne snage, kao i mobilnost zaposlenih;

- "Evropska platforma protiv siromaštva" – koja treba da osigura socijalnu i teritorijalnu koheziju tako da se benefiti rasta i novih radnih mjesta osjećaju na širem nivou i da se siromašnim i socijalno isključenim populacijama omogući da žive dostojanstveno i imaju aktivnu ulogu u društvu.

Ovih sedam inicijativa treba da budu smjernice za djelovanje kojima će se posvetiti Evropska unija i svaka od zemalja članica. Instrumenti na nivou Evropske unije – jedinstveno tržište, finansijske poluge i instrumenti spoljne politike će biti u potpunosti angažovani da se eliminišu uska grla i ostvare ciljevi strategije „Evropa 2020“. Kao najneposredniji prioritet, Evropska Komisija definiše šta treba uraditi da se pronađe kredibilna strategija izlaska iz krize, da se unaprijedi reforma finansijskog sistema, konsolidacija budžeta koja će omogućiti dugoročni rast i ojača koordinacija unutar ekonomske i monetarne unije.

Da bi se postigli željeni ciljevi neophodno je jačati upravljanje ekonomskim aktivnostima. „Evropa 2020“ će se temeljiti na dva stuba: tematski pristup, koji je objašnjen u ovom dokumentu, kombinovanje prioriteta i glavnih ciljeva; izvještavanje na nivou članica koje treba da doprinese da svaka zemlja članica razvije sopstvenu strategiju povratka na stazu održivog rasta i održivih javnih finansija. Integrisane smjernice će biti usvojene na nivou Evropske unije i ovuhvatiće EU prioritete i ciljeve. Biće definisane i specifične preporuke za svaku od zemalja članica, a u slučaju njihovih neadekvatnih reakcija svaka zemlja će dobijati upozorenja sa nivoa Unije. Simultano će funkcionisati sistem izvještavanja u okviru strategije „Evropa 2020“ i Pakta stabilnosti i rasta, dok će instrumenti implementacije ovih strategija ostati razdvojeni čime se neće ugroziti integritet Pakta.

Evropski savjet ima sve ingerencije i biće fokalna tačka nove strategije. Evropska komisija će vršiti monitoring napretka u ostvarivanju ciljeva, olakšavati razmjenu informacija o politikama i instrumentima koji se primjenjuju i davati neophodne preporuke da se ubrzaju aktivnosti i ključne inicijative usmjere ka ostvarivanju postavljenih ciljeva. Evropski parlament će biti pokretač za mobilizaciju građana i njihovo uključivanje u ove aktivnosti i takođe će imati zakonodavne nadležnosti u vezi sa ključnim inicijativama. Ovakav partnerski pristup treba da se proširi i na sve komitete EU, nacionalne parlamente i sva nacionalne, lokalne i regionalne vlasti, ali i na socijalne partnere, sve stejkholdere i civilno društvo u okviru svake od zemalja članica tako da svi akteri na društvenoj sceni mogu uzeti aktivno učešće u ostvarenju željene vizije.

Evropska komisija predlaže Evropskom savjetu da u martu da saglasnost i potpiše sveobuhvatni pristup strategije, glavne ciljeve; u junu detaljno definiše parametre i indikatore koje će pratiti strategija, uključujući i integrisane smjernice i nacionalne ciljeve. Komisija, takođe, unaprijed pozdravlja sve komentare, poglede i podršku Evropskog parlamenta u pogledu unapređivanja i uspjeha strategije „Evropa 2020“.